

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัย เรื่อง “ปัญหาและอุปสรรคของความร่วมมือดำเนินการตามโครงการบูรณาการภาคสังคมระหว่างเรือนจำจังหวัดลำพูนกับเครือข่ายองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น” เป็นการศึกษาวิจัยที่มุ่งเน้นการพัฒนากระบวนการทำงานในเชิงรุกเพื่อให้สังคมเข้ามามีส่วนร่วมกับการศึกษาวิจัยในการแก้ไขพัฒนาพฤตินิสัยผู้ต้องขังเพิ่มมากขึ้น เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ต้องขังที่จะพ้นโทษกลับไปอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้รับการยอมรับและไม่กลับไปกระทำผิดซ้ำ โดยได้ทำการศึกษาถึงแนวคิดและวิธีการต่างๆ ตลอดจนผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง มีดังต่อไปนี้

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน

1. ความหมายของการมีส่วนร่วม

(Wisardjono, 1978: 66) อธิบายว่า โดยพื้นฐานแล้วการมีส่วนร่วม หมายถึง การปลดปล่อยประชาชนให้หลุดพ้นจากการเป็นผู้รับผลจากการพัฒนา และให้กลายเป็นผู้กระทำการเปลี่ยนแปลงและพัฒนา ซึ่งประชาชนต้องเข้าเกี่ยวข้องในทุกด้านของกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่

- 1) การกำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์
- 2) การจัดลำดับความสำคัญของปัญหา
- 3) การกำหนดทางเลือกหรือวางแผน
- 4) การปฏิบัติตามแผนโดยใช้กลยุทธ์ต่างๆ
- 5) การเข้าถึงซึ่งความรู้ที่จะก่อให้เกิดความพยายามในการพัฒนา

(United Nation, 1975: 4) ให้ความหมาย การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ว่าต้องมีลักษณะ 3 ประการ ได้แก่

- 1) การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการพัฒนา
- 2) การที่ประชาชนมีส่วนร่วมช่วยเหลือในการปฏิบัติตามโครงการพัฒนา
- 3) การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจตลอดกระบวนการพัฒนา

(Kasperson and Breibank, 1974: 4) อธิบายว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนคือ การที่ประชาชนจะทำตนเป็นผู้กระทำกิจกรรมสร้างสรรค์ในกระบวนการพัฒนา ซึ่งย่อมจะบังเกิดผล 2 ลักษณะ ได้แก่

- 1) ประชาชนจะสามารถกระทำบทบาทสร้างสรรค์ได้
- 2) ผลของกิจกรรมนั้นๆ จะต้องย้อนกลับมาสู่พวกเขาเอง

แฟรงคลิน (Franklyn, 1985: 15-16) วอร์ทไฮม์ (Weryheim, 1981: 3-5) องค์การอนามัยโลก/ยูนิเซฟ(WHO/UNICEF, 1987: 11) และทวิทอง หงส์วิวัฒน์ (2527: 2) มีความเห็นที่สอดคล้องใกล้เคียงกันว่าการมีส่วนร่วม หมายถึง สิทธิของประชาชนต่อการตัดสินใจนโยบายที่เกี่ยวกับการจัดสรร (Allocation) และการใช้ประโยชน์ (Utilization) ของทรัพยากรเพื่อการผลิต ซึ่งเป็นความจำเป็นที่ประชาชนต้องเข้าร่วมในการวางแผน เพื่อการกินดีอยู่ดี และสามารถตอบสนองต่อสิ่งที่เข้าถึงซึ่งการพัฒนาให้คนจน ได้รับประโยชน์เพื่อการผลิต การบริการ และสิ่งอำนวยความสะดวกสาธารณะด้วย และการมีส่วนร่วมคือการที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในระดับต่างๆ ทางการจัดการบริการทางการเมือง เพื่อกำหนดความต้องการของชุมชนของตน การมีส่วนร่วมของประชาชนก่อให้เกิดกระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนสามารถที่จะแสดงออก ซึ่งความต้องการของตน การจัดลำดับความสำคัญ การเข้าร่วมในการพัฒนา และได้รับประโยชน์จากการพัฒนานั้น โดยเน้นการให้อำนาจในการตัดสินใจแก่ประชาชนในชนบท และเป็นกระบวนการกระทำที่ประชาชนมีความสมัครใจเข้ามามีส่วนในการกำหนดการเปลี่ยนแปลงเพื่อประชาชนเอง โดยให้ประชาชนได้มีส่วนในการตัดสินใจเพื่อตนเอง ทั้งนี้โดยมิใช่การกำหนดกรอบความคิดจากบุคคลภายนอก

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (ธีรวุฒิ ทองรอด 2542: 15) ได้กล่าวถึงความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการคิดริเริ่มการพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและการร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบมาถึงตัวของประชาชนเอง

ประพันธ์ บรรลูลิลปี (พิทยา กล้าแอม 2545: 10) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึงการที่กลุ่มคนซึ่งในอดีตที่ผ่านมาเป็นผู้อยู่นอกวงหรือกลุ่มคนยากจนส่วนใหญ่ไม่มีทั้งสิทธิและโอกาสในการควบคุมทรัพยากรต่างๆ ในสังคม รวมถึงการเข้าจัดการ การใช้การกระจายปัจจัยการผลิตและทรัพยากรที่มีอยู่ในสังคมด้วยตนเอง ไม่มีใครเป็นผู้กำหนดมาให้

ปรัชญา เวสารัชช์ (พิทยา กล้าแอม 2545: 11) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า ต้องยึดหลักองค์ประกอบ ดังนี้

- 1) มีประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการพัฒนา

2) ผู้เข้าร่วมได้ใช้ความพยายามบางอย่างส่วนตัว เช่น ความคิด ความรู้ ความสามารถ แรงงาน หรือทรัพยากรบางอย่าง เช่น เงินทุน วัสดุในกิจกรรมการพัฒนา

2. ลักษณะของการมีส่วนร่วม

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนานั้น ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการปฏิบัติงาน กระบวนการมีส่วนร่วมนั้นมีหลายระดับ ตั้งแต่การถกเถียง แลกเปลี่ยนความคิดเห็น การค้นหาปัญหา การวิเคราะห์ปัญหาร่วมกัน การวางแผนร่วมกันโดยชาวบ้านเพื่อชาวบ้าน การปฏิบัติตามแผนมีการทำงานร่วมกัน และการประเมินผลร่วมกัน(ปริดา ประพศิชชอบ, 2530, อ้างถึงใน ไพรัตน์ ฤทธิประเสริฐ, 2540: 16) ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องหรือใกล้เคียงกับที่ อคิน รพีพัฒน์ (2531: 49)และบัณฑิร อ่อนคำ (2528 อ้างถึงใน ทศพล กฤตยพิสิฐ, 2537: 13) ได้กล่าวถึง กระบวนการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนการพัฒนา ซึ่งเป็นการวัดเชิงคุณภาพออกเป็น 5 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การมีส่วนร่วมในขั้นการริเริ่มการพัฒนา ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหาภายในชุมชนตลอดจนมีส่วนร่วมในการกำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการด้วย

ขั้นตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมในขั้นตอนวางแผนการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายแลวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงานตลอดจนกำหนดทรัพยากร และแหล่งทรัพยากรที่จะใช้

ขั้นตอนที่ 3 การมีส่วนร่วมในขั้นการดำเนินการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์ โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหารงานประสานงาน และการดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

ขั้นตอนที่ 4 การมีส่วนร่วมในขั้นการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วม ในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการพัฒนา หรือยอมรับผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

ขั้นตอนที่ 5 การมีส่วนร่วมในขั้นประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้าร่วมประเมินว่า การพัฒนาที่ได้กระทำไปแล้วนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด ซึ่งในการประเมินอาจปรากฏในรูปของการประเมินย่อย เป็นการประเมินผลความก้าวหน้าเป็นระยะๆ หรือกระทำในรูปของการประเมินผลรวม ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปรวมยอด

ในกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา การตัดสินใจ เป็นส่วนสำคัญที่จะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนได้กระทำการตัดสินใจ ในการดำเนินกิจกรรมพัฒนา จึงจะถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง เพราะเป็นปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนาศักยภาพของประชาชน/องค์กรชุมชนให้มีความเข้มแข็งสามารถกำหนดความต้องการที่แท้จริงในการแก้ปัญหาของชุมชนด้วยตนเอง

ได้ ทั้งนี้ ในทางปฏิบัติ นั้น ประชาชนอาจไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน เพราะมีข้อจำกัดหลายประการ

เจมส์ คี บีนทง (2526: 272-273) ได้แบ่งขั้นตอนของการมีส่วนร่วมไว้ 4 ขั้นตอน ดังนี้

- 1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหา
- 2) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินการ
- 3) การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
- 4) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

Cohen and Uphoff (สุเมธ ทราชแก้ว, 2536 : 15-16) กล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

การมีส่วนร่วมโดยทั่วไป หมายถึง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) แต่ก็ได้ไม่ได้หมายความว่า จะเป็นการตัดสินใจแต่เพียงอย่างเดียว ยังใช้การตัดสินใจควบคู่ไปกับการปฏิบัติการ (Implementation) ด้วยเช่นกัน ในการจัดองค์กร การกำหนดกิจกรรมการพัฒนา เป็นต้น การตัดสินใจยังมีความเกี่ยวข้องกับประชาชนในเรื่องผลประโยชน์ (Benefits) และการประเมินผล (Evaluation) ในกิจกรรมพัฒนาด้วย ซึ่งจะเห็นว่า การตัดสินใจนั้นเกี่ยวข้องโดยตรงกับการปฏิบัติการ แต่ที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์และการประเมินผลด้วยเหมือนกัน กล่าวคือ ผลประโยชน์นั้นเป็นผลมาจากการปฏิบัติการ และผลประโยชน์จะมาเป็นตัวกำหนดให้มีการประเมินผล ซึ่งต่างก็ได้รับผลมาจากขั้นตอนการตัดสินใจแล้วทั้งสิ้นนั่นเอง นอกจากนี้จะมีผลสะท้อนกลับ (Feedback) จากการประเมินผลและการปฏิบัติการกลับไปสู่การตัดสินใจอีกด้วย

3. รูปแบบของการมีส่วนร่วม

อคิน รพีพัฒน์ (2527: 101) ได้กล่าวถึงแนวการพิจารณา รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาใน ลักษณะประกอบด้วย

1) รูปแบบของการมีส่วนร่วม อาทิ เช่น เป็นการเข้าร่วมกิจกรรม เพราะเกรงใจใครหรือถูกบังคับเข้ามาทำงาน เพราะมีสิ่งจูงใจเฉพาะหน้า เช่น ถ้ามาช่วยขุดดินสร้างเขื่อน จะได้รับของแจก เช่น ปลาซาร์ดีนคนละกระป๋อง หรือเข้ามามีส่วนร่วม โดยเข้าใจถึงวัตถุประสงค์ของกิจกรรมนั้น และอยากเข้าร่วมทำเพราะเห็นว่าเป็นกิจกรรมที่จะก่อประโยชน์ระยะยาวให้กับตนเอง

2) ช่วงจังหวะที่คนในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรม ในงานที่รัฐบาลจัดขึ้น เช่น โครงการสร้างงานในชนบทที่เคยทำด้วยกัน สามารถแบ่งการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นการค้นหาปัญหา สาเหตุของปัญหาตลอดจนแนวทางแก้ไข การตัดสินใจเลือกแนวทางการวางแผนพัฒนา เพื่อแก้ไขปัญหาการปฏิบัติงานในกิจกรรมพัฒนาตามแผนการประเมินผลงาน

กิจกรรมการพัฒนาการลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเอง และหน่วยงานที่ร่วมปฏิบัติตามนโยบายแผนงาน โครงการและกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ ร่วมควบคุมติดตามประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำไว้ทั้งโดยเอกชนละรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ ตลอดปี

ลือชัย ศรีเงินยวง และผาสุก อเนกาวณิช (2526: 12-13) ได้กล่าวว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงจะต้องไม่หมายความว่าเพียงแต่การดึงประชาชนเข้ามาร่วมโครงการที่รัฐบาลเป็นผู้กำหนดรูปแบบและเป้าหมายของงาน” และ “กำหนดให้มีการเข้าร่วมงาน” ดังที่ผ่านมา แต่จะต้องเป็นการมีส่วนร่วมอย่างมีสำนึกรับผิดชอบ และมีบทบาทอย่างเต็มที่ตั้งแต่ค้นคิดปัญหา วางแผนปฏิบัติงาน ดูแล กำกับ ตลอดจนประเมินผลติดตามงาน กรณีมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงจะต้องหมายถึงการมอบอำนาจอธิปไตยขั้นพื้นฐานคืนสู่ประชาชน การพยายามจัดตั้งและพัฒนาองค์กรประชาชนให้เข้มแข็งบนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเองเป็นสำคัญ

ส่วนที่ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนจะมีขั้นตอนอย่างไรนั้น พิจารณาได้จากความเห็นของอัครบายานี (Agbayani, 1979 อ้างถึงใน อภรณ์พันธ์ จันทรสว่าง 2524: 46) ซึ่งได้จัดลำดับขั้นของการมีส่วนร่วมในลักษณะต่างๆดังนี้

- 1) การร่วมประชุม
- 2) การออกความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ
- 3) การตีปัญหาให้กระจ่าง
- 4) การออกเสียงสนับสนุนหรือคัดค้านปัญหา
- 5) การออกเสียงเลือกตั้ง
- 6) การบริจาคเงิน
- 7) การบริจาควัตถุ
- 8) การช่วยเหลือด้านแรงงาน
- 9) การใช้โครงการที่เป็นประโยชน์ถูกต้อง
- 10) การช่วยเหลือในการรักษาโครงการ
- 11) การทำงานกับผู้นำหรือตัวนำการเปลี่ยนแปลง

องค์การอนามัยโลก(WHO 1978: 41-49) ได้เสนอรูปแบบการมีส่วนร่วมที่ดีว่า จะต้องประกอบด้วย ขบวนการ 4 ขั้นตอน คือ

- 1) การวางแผน ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา จัดลำดับความสำคัญ ตั้งเป้าหมาย กำหนดการใช้ทรัพยากร กำหนดวิธีการติดตามและประเมินผล และประการสำคัญคือ ต้องตัดสินใจด้วยตัวเอง

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
ห้องสมุดงานวิจัย
วันที่ 05 ต.ค. 2555
เลขทะเบียน 249129
เลขเรียกหนังสือ

2) การดำเนินกิจกรรม ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการดำเนินการ และบริหารการใช้ทรัพยากร มีความรับผิดชอบในการจัดสรรควบคุมทางการเงิน

3) การใช้ประโยชน์ ประชาชนต้องมีความสามารถในการนำกิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ ซึ่งเป็นการเพิ่มระดับการพึ่งตนเอง และการควบคุมทางสังคม

4) การได้รับประโยชน์ ประชาชนต้องได้รับการแจกจ่ายผลประโยชน์จากชุมชนในพื้นที่เท่าเทียมกัน ซึ่งอาจเป็นผลประโยชน์ส่วนตัว สังคม หรือวัตถุก็ได้

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในงาน/กิจกรรมพัฒนาของชุมชนทุกขั้นตอนนี้ อยู่บนพื้นฐานการตัดสินใจร่วมกันของประชาชนในรูปกระบวนการกลุ่มหรือรูปองค์กร ชุมชนจะเป็นส่วนสำคัญที่จะสามารถพัฒนาชุมชนให้ถึงขั้นพึ่งพาตนเองได้ นับว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่จะเสริมสร้างให้องค์กรชุมชนมีความเข้มแข็งสามารถที่จะบริหารจัดการพัฒนาชุมชนชนบทได้ด้วยตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ

จากการศึกษาความหมาย ลักษณะและแบบหรือรูปแบบของการมีส่วนร่วม กล่าวโดยสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้บุคคล กลุ่มหรือชุมชน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stake holders) มีส่วนร่วมและรับผิดชอบในขั้นตอนต่างๆ ของการดำเนินการในกิจกรรมนั้นๆ รวมทั้งมีการพัฒนาความรู้ ภูมิปัญญา สามาถวิเคราะห์ และตัดสินใจ โดยสมัครใจที่จะมีส่วนร่วมในการกำหนดการเปลี่ยนแปลง และมีความคิดเห็นตรงกันที่จะเข้าร่วมดำเนินการ และเหตุผลที่คนมาร่วมดำเนินการ คือ มีความตระหนักว่าปฏิบัติการทั้งหมดโดยกลุ่ม หรือในนามกลุ่ม หรือกระทำผ่านองค์กร ดังนั้น องค์กรจะต้องเป็นเสมือนตัวทำให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงที่ต้องการ

4. ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

การที่ประชาชนจะตัดสินใจเข้าไปมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ และรับผิดชอบในโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ทั้งระบบนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ ทั้งปัจจัยส่วนบุคคล ซึ่งเป็นลักษณะภายในด้านบุคคลและกลุ่มคน ปัจจัยทางด้านสังคม และเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นการรับรู้ข้อมูลที่เกิดขึ้นจากภายนอก ดังมีผู้ให้ความเห็นไว้ดังนี้

สติตวิทยานันท์ (2532: 166-167) ให้ความเห็นว่า การมีส่วนร่วมเกิดจากแนวคิดสำคัญ 3 ประการคือ

1) ความสนใจและกังวลร่วมกัน ซึ่งเกิดจากความสนใจและความห่วงกังวลส่วนบุคคลซึ่งบังเอิญเห็นพ้องต้องกันกลายเป็นความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกันของส่วนรวม

2) ความเคื่อนร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกัน ที่มีอยู่ต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่ นั้น ผลักดันให้พุ่งไปสู่การรวมกลุ่มวางแผน และลงมือทำงานร่วมกัน

3) การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลง ชุมชนไปในทิศทางที่พึงปรารถนา การตัดสินใจร่วมกันนี้จะต้องรุนแรงและมากพอที่จะทำให้เกิดความริเริ่มกระทำการที่สนองตอบความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้นๆ

World Health Organization (सानิคย์ บุญชู 2527: 10-11) เสนอว่า ปัจจัยพื้นฐานในการมีส่วนร่วมของประชาชนคือ

1) ปัจจัยของสิ่งจูงใจ จากสภาพความเป็นรองของชาวบ้านที่จะต้องเข้าร่วมกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งทั้งในแง่การร่วมแรง ร่วมทรัพยากร หรืออื่นๆ นั้น มีเหตุผลอยู่ 2 ประการคือ

1.1 การมองเห็นว่าจะได้รับประโยชน์จากสิ่งตอบแทนในสิ่งที่ตนทำไป ซึ่งถือเป็นเรื่องการกระตุ้นให้เกิดมีสิ่งจูงใจ

1.2 การได้รับคำบอกเล่าหรือชักชวนจากเพื่อนบ้าน ให้เข้าร่วมโดยมีสิ่งจูงใจเป็นตัวนำ ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องของการก่อให้เกิดมีสิ่งจูงใจ

2) ปัจจัยโครงสร้างของช่องทางในการเข้ามีส่วนร่วม แม้ว่าชาวชนบทเป็นจำนวนมากจะเห็นประโยชน์ของการเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนา แต่ก็ไม่อาจเข้าร่วมกิจกรรมได้ เนื่องจากการเข้ามามีส่วนร่วมนั้นมิได้จัดรูปแบบความสัมพันธ์ที่เหมาะสม เช่น ภาวะผู้นำ ลักษณะการทำงาน กฎระเบียบ แบบแผน เป็นต้น ดังนั้นปัจจัยพื้นฐานทางด้านโครงสร้างของช่องทางในการเข้ามามีส่วนร่วมจึงควรมีลักษณะ

2.1. เปิดโอกาสให้ทุกคนและทุกกลุ่มในชุมชน มีโอกาสเข้าร่วมในการพัฒนาในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง โดยการเข้าร่วมอาจอยู่ในรูปของการมีส่วนร่วม โดยตรงหรือโดยมีตัวแทนก็ได้

2.2. ควรมีกำหนดเวลาที่ชัดเจน เพื่อให้ผู้เข้าร่วมสามารถกำหนดเงื่อนไขของตนเอง

2.3. กำหนดลักษณะกิจกรรมที่แน่นอน

3) ปัจจัยอำนาจในการส่งเสริมกิจกรรมของการมีส่วนร่วม โดยปกติที่ผ่านมา ในกิจกรรมหนึ่งๆ แม้ว่าประชาชนจะเห็นด้วยและมีโอกาสเข้าร่วม แต่ไม่อาจกำหนดเป้าหมายวิธีการหรือผลประโยชน์ของกิจกรรมเพราะสิ่งเหล่านี้ เจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้กระทำ

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527: 183) ได้กล่าวถึง ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมได้แก่

1) ความศรัทธาที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลสำคัญและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เช่น การลงแขก การบำเพ็ญประโยชน์

2) ความเกรงใจบุคคลที่เคารพนับถือหรือมีเกียรติยศ ตำแหน่ง ทำให้ประชาชนเกิดความเกรงใจที่จะมีส่วนร่วมด้วย ทั้งที่ยังไม่มีความศรัทธาหรือความเต็มใจ

3) อำนาจบังคับที่เกิดจากบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่า ทำให้ประชาชนถูกบีบบังคับให้มีส่วนร่วมในการกระทำต่างๆ เช่น บีบบังคับให้ทำงานเยี่ยงทาส

ไพโรจน์ สุขสัมฤทธิ์ (2531: 25) กล่าวถึงแนวคิดในการมีส่วนร่วมของประชาชนในแง่ของการบริหารและการพัฒนา คือ

- 1) จะช่วยให้ประชาชนมีความรู้สึกผูกพัน มีความรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการมากขึ้น
- 2) การดำเนินการตามโครงการจะราบรื่นต้องได้รับความร่วมมือจากประชาชนมากขึ้น
- 3) โครงการจะให้ประโยชน์แก่ประชาชนมากขึ้นและมีการระดมทรัพยากรเพื่อพัฒนามากขึ้น
- 4) ช่วยพัฒนาขีดความสามารถของประชาชนให้มากขึ้น

ระดับของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่ประชาชนในชุมชนที่จะรวมตัวกันเพื่อแสวงหาแนวทางในการตอบสนอง ด้วยการวางแผนบริหารและการจัดการในฐานะความเป็นอยู่ของตนเอง และท้องถิ่นให้ดีขึ้น (सानิตย์ บุญชุม, 2530) สำหรับ ชูวัฒน์ วุฒิเมธี (2534) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมว่าเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการริเริ่มพิจารณาตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบถึงตัวประชาชน นอกจากนั้นยังชี้ว่าผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงต้องยอมรับปรัชญาการพัฒนาชุมชนว่า มนุษย์ทุกคนต่างปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข และสามารถพัฒนาได้หากได้รับการชี้แนะอย่างถูกต้อง การมีส่วนร่วมจึงเป็นการร่วมมือของประชาชนทั้งในส่วนที่เป็นปัจเจกบุคคล หรือกลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกันและเข้าร่วมรับผิดชอบดำเนินการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการ โดยการกระทำผ่านกลุ่มหรือองค์กร

อาจกล่าวได้ว่าแนวคิดการมีส่วนร่วมเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการใกล้ชิดข้อพิพาทในด้านหนึ่งด้วย และในการอธิบายการมีส่วนร่วมนั้นจำเป็นต้องอธิบายระดับของการมีส่วนร่วม เพื่อจะชี้ให้เห็นประชาชนและเจ้าหน้าที่จะสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในระดับใดได้บ้าง ทั้งนี้โคเฮนและอัฟฮอฟ (Cohen and Uphoff, 1977 อ้างถึงใน บัญชร แก้วส่อง: 45)

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ โดยมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในทุกขั้นตอนตั้งแต่เริ่มต้นช่วงดำเนินการวางแผนและช่วงการตัดสินใจตามแผน

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน โดยพิจารณาว่าใครจะทำอะไรให้กับโครงการได้บ้าง เช่น การช่วยเหลือด้านทรัพยากรการบริหาร การประสานและการขอความช่วยเหลือ เป็นต้น

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ซึ่งต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ รวมถึงการกระจายผลประโยชน์ทั้งผลทางบวกและทางลบ

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผลโดยสิ่งสำคัญที่จะต้องสังเกต คือ ความเห็น (Views) ความชอบ (Preference) และความคาดหวัง (Expectation) ซึ่งจะมีอิทธิพลสามารถแปรเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่างๆ ได้

บัญชากร แก้วส่อง (2545) ได้เสนอว่ารูปแบบที่แท้จริงหรือสมบูรณ์ของการมีส่วนร่วม นั้นจะต้องมีองค์ประกอบด้วยกระบวนการ 5 ขั้นตอน คือ

1) การวางแผน (Planning) ในส่วนนี้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา จัดลำดับความสำคัญ ตั้งเป้าหมาย กำหนดการใช้ทรัพยากร กำหนดวิธีการติดตามประเมินผลและประการสำคัญคือการตัดสินใจ

2) การดำเนินกิจกรรม (Implementation) ในส่วนนี้ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการจัดการ และบริหารการใช้ทรัพยากร มีความรับผิดชอบในการจัดสรร ควบคุมการเงิน และการบริหาร

3) การใช้ประโยชน์ (Utilization) เป็นส่วนที่ประชาชนจะต้องมีความสามารถในการนำเอากิจกรรมมาใช้ประโยชน์ เป็นการเพิ่มระดับการพึ่งตนเอง และการควบคุมทางสังคม

4) การได้รับผลประโยชน์ (Obtaining Benefit) เป็นการแจกจ่ายผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมอาจเป็นผลประโยชน์ส่วนตัว สังคมหรือวัตถุ

5) การประเมินผลการพัฒนา (Evaluation Development) เป็นการประเมินผลเพื่อทราบปัญหาและอุปสรรคต่างๆ

แนวคิดและปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับการลงโทษผู้กระทำผิด

แนวคิดและปรัชญาการลงโทษผู้กระทำความผิดต่อกฎหมายนี้ถูกพัฒนาขึ้นมาใช้เป็นหลักและวิธีการในการลงโทษผู้ที่กระทำความผิดที่ผ่านมาอาจแบ่งเป็น 3 แนวทางด้วยกันคือ ปรัชญาการลงโทษที่มุ่งต่อการลงโทษ ปรัชญาที่มุ่งต่อการแก้ไขฟื้นฟู และปรัชญาที่มุ่งต่อการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรม

ปรัชญาที่มุ่งต่อการลงโทษและการแก้ไขฟื้นฟู

1. วัตถุประสงค์ในการลงโทษ

วัตถุประสงค์ในการลงโทษผู้กระทำความผิดมีความเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นลำดับจากในอดีต จากที่วัตถุประสงค์การลงโทษเน้นความรุนแรงโดยมุ่งหวังที่จะแก้แค้นทดแทนให้สาสมต่อการกระทำความผิดที่ได้กระทำไว้ รวมทั้งการเน้นการควบคุมเพื่อแยกผู้กระทำความผิดออกจากสังคมไม่ให้เกิดความเดือดร้อน ให้แก่สังคมได้อีก แต่พบว่าภายหลังพัน โทษผู้กระทำความผิดเหล่านี้ต้องกลับมาใช้ชีวิตร่วมกับคนในสังคม การลงโทษโดยการแก้แค้นหรือการคุมขังนั้นจึงเป็นการแก้ไขปัญหที่ปลายเหตุเท่านั้นทำให้มีการปรับเปลี่ยนวัตถุประสงค์ในการลงโทษมาเน้นการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิดควบคู่ไปกับการควบคุมเพื่อให้ผู้กระทำความผิดได้รับการแก้ไข ปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมให้เป็นบุคคลที่สังคมพึงปรารถนา ไม่กระทำความผิดซ้ำและสร้างความเดือดร้อนให้แก่สังคมอีกครั้ง ดังนั้น วัตถุประสงค์ ในการลงโทษผู้กระทำความผิดจึงอาจแบ่งเป็น 4 ประเภท ดังนี้ (นัทธี จิตสว่าง, 2545: 23)

- 1.1 การลงโทษเพื่อการแก้แค้นทดแทน (Retribution)
- 1.2 การลงโทษเพื่อข่มขู่ยับยั้ง (Deterrence)
- 1.3 การลงโทษเพื่อตัดโอกาสการกระทำความผิด (Incapacitation)
- 1.4 การลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟู (Rehabilitation)

1.1 การลงโทษเพื่อการแก้แค้นทดแทน (Retribution)

การลงโทษเพื่อการแก้แค้นทดแทน เป็นรูปแบบการลงโทษที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยยึดหลัก ตาต่อตา ฟันต่อฟัน (An eye for an eye, a tooth for tooth) คือ ผู้กระทำความผิดได้ก่ออาชญากรรมในลักษณะใดหรือมีความรุนแรงเพียงใด การลงโทษผู้กระทำความผิดควรมีลักษณะหรือความรุนแรงเท่า ๆ กับที่ผู้กระทำความผิดได้ทำลงไป การลงโทษในลักษณะนี้เพื่อให้เกิดความยุติธรรมแก่ผู้เสียหายมิโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันมิให้ผู้เสียหายแก้แค้นต่อผู้กระทำความผิดโดยตรงซึ่งจะส่งผลให้สังคมเกิดความวุ่นวาย และเกิดการแก้แค้นกันไม่จบสิ้น ด้วยเหตุนี้รัฐจึงต้องเข้ามาจัดการในเรื่องการพิจารณาคดีและการลงโทษผู้กระทำความผิด เพื่อรักษาความสงบสุขให้แก่ชุมชนและสังคม

1.2 การลงโทษเพื่อข่มขู่ยับยั้ง (Deterrence)

แนวคิดการลงโทษเพื่อข่มขู่ยับยั้ง เป็นผลมาจากแนวคิดของสำนักอาชญาวิทยาดั้งเดิม (Classical School) ที่มีความเชื่อว่าการกระทำผิดเกิดขึ้นจากคนไม่เกรงกลัวต่อกฎหมายหรือการบังคับใช้กฎหมายมีความอ่อนแอ ทั้งนี้เพราะมนุษย์มีเหตุผลและมีเจตจำนงอิสระ (Free Will) ที่จะเลือกได้ว่า จะทำหรือไม่ทำอะไรเลย มนุษย์จะเลือกทำในสิ่งที่ทำให้ตนได้รับประโยชน์และพอใจ แต่จะไม่เลือกทำในสิ่งที่ทำให้ตนเองเกิดความทุกข์หรือเจ็บปวด ดังนั้น การกระทำผิดของมนุษย์จึงเกิดจากการเลือกของบุคคลนั้นๆว่าจะเกิดประโยชน์ต่อตน การลงโทษจึงควรมีขึ้นเพื่อป้องกันการกระทำ ความผิดโดยให้ผู้กระทำผิดรู้สึกว่าการกระทำผิดก่อให้เกิดความทุกข์และความเจ็บปวดแก่ตน จนหลีกเลี่ยงที่จะกระทำความผิด (นันทิ จิตสว่าง, 2545: 25)

การลงโทษเพื่อข่มขู่ยับยั้งจึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์สองประการ คือ ประการแรก เป็นการข่มขู่ผู้ที่กระทำความผิดไม่ให้กระทำความผิดขึ้นอีกเป็นครั้งที่สองเพราะหากฝ่าฝืนโทษจะได้รับโทษรุนแรงขึ้น ประการที่สองเพื่อมิให้บุคคลเอาเยี่ยงอย่าง เนื่องจากจะถูกลงโทษ ในแบบเดียวกัน โดยเฉพาะการลงโทษประหารชีวิต นอกจากนี้วัตถุประสงค์ในการลงโทษเพื่อการแก้แค้นทดแทนแล้วยังต้องการผลในการข่มขู่ยับยั้งไม่ให้มีการกระทำความผิดด้วย

1.3 การลงโทษเพื่อตัดโอกาสการกระทำผิด (Incapacitation)

แนวความคิดนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันมิให้ผู้กระทำความผิดมีโอกาสกระทำความผิดซ้ำ การลงโทษตามแนวคิดนี้คล้ายกับการลงโทษเพื่อการข่มขู่ยับยั้งและเพื่อแก้ไขฟื้นฟู เนื่องจากมีจุดมุ่งหมายไม่ให้ผู้กระทำผิดซ้ำ แต่การลงโทษเพื่อการข่มขู่ยับยั้งมีวัตถุประสงค์ให้ผู้กระทำความผิดเกรงกลัวไม่กล้ากระทำความผิดขึ้นมาอีก ส่วนการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟูมีวัตถุประสงค์ให้ผู้กระทำความผิดไม่กระทำความผิดขึ้นอีกครั้งด้วยความสมัครใจ หรือเกิดจากความคิดไตร่ตรองของตนเอง สำหรับการลงโทษเพื่อตัดโอกาสการกระทำผิดมีทั้งวิธีการลงโทษเพื่อตัดโอกาสในการกระทำผิดในช่วงระยะเวลาหนึ่ง คือ การนำตัวผู้กระทำผิดไปจำคุก ในส่วนของโทษประหารชีวิตจะเป็นการตัดโอกาสไม่ให้กลับมากระทำผิดได้ตลอดไป

1.4 การลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟู (Rehabilitation)

วัตถุประสงค์การลงโทษเพื่อการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิด เป็นแนวคิดที่เกิดจากสำนักปฏิฐานนิยม (Positive School) ที่เชื่อว่าการประกอบอาชญากรรมเกิดจากสาเหตุต่าง ๆ เป็นตัวกำหนด ทั้งปัจจัยทางชีววิทยา จิตวิทยา และสภาพแวดล้อมทางสังคม ไม่ใช่จากตัวผู้กระทำผิดเพียงอย่างเดียว ดังนั้นการลงโทษเพื่อการแก้ไขฟื้นฟูต้องมีกระบวนการและมาตรการที่มีความแตกต่างกันไปตามสาเหตุของการกระทำผิด และตามความเหมาะสมของบุคคลและสังคม โดยผ่านกระบวนการต่าง ๆ เช่น การฝึกวิชาชีพ การให้การศึกษา การอบรมทางศาสนา เป็นต้น

สรุปวัตถุประสงค์ในการลงโทษทั้ง 4 ประการยังคงมีการใช้ในลักษณะผสมผสานซึ่งขึ้นอยู่กับความรุนแรงในการกระทำผิด โดยการลงโทษที่มีความรุนแรงสูงสุด คือ การประหารชีวิตที่เป็นไปตามวัตถุประสงค์การลงโทษในเรื่องการแก้แค้นทดแทน การข่มขู่ขังขังและการตัดโอกาสการกระทำผิด ในปัจจุบันวัตถุประสงค์ในการลงโทษผู้กระทำผิดจะเน้นที่การแก้ไขฟื้นฟู และการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้ต้องขัง เพื่อให้ภายหลังจากพ้นโทษผู้กระทำผิดสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมร่วมกับผู้อื่นได้อย่างปกติสุข และไม่หวนกลับไปกระทำความผิดซ้ำอีก

ผลกระทบที่เกิดจากการถูกลงโทษ

ในการถูกควบคุม หรือการถูกจองจำในเรือนจำทำให้ผู้ต้องขังถูกจำกัดทั้งสิทธิและเสรีภาพ ทุกคนต้องอยู่ภายใต้กฎ ระเบียบที่เคร่งครัดของเรือนจำโดยไม่มีสิทธิในการปฏิเสธ ภายใต้อสภาพแวดล้อมใหม่ที่ไมคุ้นเคยจากสังคมที่เคยอยู่ ทำให้เกิดความรู้สึกแปลกแยกเกิดผลกระทบต่างๆ ต่อตัวผู้ถูกจองจำอย่างมาก ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ สังคม นอกจากนี้พบว่า การถูกจำกัดในด้านต่างๆ ก่อให้เกิดความกดดัน จนทำให้เกิดความเจ็บปวดทั้งด้านร่างกายและจิตใจมี 5 ประการ ดังนี้ (ประดับดวง คุลยปวีณ ศรีสาวาสดี 2548: 44-48 อ้างใน วาสนา ทองปัญญา, 2551: 15)

1) การถูกจำกัดด้านเสรีภาพ

สิ่งที่ผู้ต้องขังต้องประสบประการแรก คือ การสูญเสียอิสรภาพ เพราะเมื่อถูกส่งเข้าเรือนจำแล้ว หมายความว่า เขาจะถูกจำกัดอยู่ในเรือนจำไม่สามารถที่จะไหนได้ อีกทั้งการถูกจองจำในเรือนจำ หมายถึง การถูกตัดขาดจากครอบครัวและญาติมิตรอีกด้วย โดยการแยกจากกันมิใช่การแยกจากกันธรรมดาแต่เกิดจากการที่เขาทำผิดกฎหมาย ด้วยเหตุนี้เองส่งทำให้เกิดความเจ็บปวดมากที่สุด คือ ความจริงที่ว่า การถูกจองจำเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการถูกปฏิเสธจากสังคม และถูกตีตราว่าเป็นนักโทษ โดยการที่ผู้ต้องขังจะต้องตัดผมสั้น แต่งชุดนักโทษมีหมายเลขประจำตัวจะทำให้ผู้ต้องขังรู้สึกว่า เขาสูญเสียสถานภาพของสมาชิกทางสังคมและสถานภาพของคนธรรมดาไป สภาพดังกล่าวจึงส่งผลให้ผู้ต้องขังได้รับความกดดันอย่างมาก

2) การถูกจำกัดด้านเครื่องอุปโภค บริโภค และบริการ

ในเรือนจำผู้ต้องขังจะได้รับการตอบสนองความต้องการในขั้นพื้นฐาน เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น โดยคนทั่วไปอาจมองว่าพวกเขาได้เปรียบคนจนที่อยู่ในสังคมภายนอกแต่การถูกจองจำในเรือนจำแสดงให้เห็นว่า เขาถูกจำกัดสิทธิในการที่จะเลือก อาทิ พวกเขาไม่มีสิทธิที่จะดื่มสุรา ไม่มีที่พักผ่อนที่เป็นส่วนตัว หรือแม้แต่ว่าเวลาที่จะเป็นของตัวเอง เหมือนที่เคยมีเมื่ออยู่นอกเรือนจำ สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้เขามองตนเองว่าเป็นผู้สูญเสีย โดยเฉพาะการสูญเสียสิทธิในทรัพย์สินส่วนบุคคล ในขณะที่สิ่งที่มีอยู่ในตัว คือ แรงงาน กลับถูกรู้นำไปใช้ภายใต้ชื่อที่เรียกว่า “การฟื้นฟูแก้ไขผิดอาชัฟ”

3) การถูกจำกัดด้านความสัมพันธ์ทางเพศ

การที่ผู้ต้องขังต้องถูกจองจำ และถูกจำกัดอิสรภาพในเรือนจำ แสดงให้เห็นว่าพวกเขาต้องถูกตัดขาดจากเพศตรงข้าม ตัดขาดจากการมีเพศสัมพันธ์ ทำให้ผู้ต้องขังเกิดความกดดันซึ่งมิได้หมายถึงการขาดการตอบสนองทางด้านเพศเท่านั้น แต่เป็นทางด้านจิตใจที่ต้องเกิดจากการที่ต้องอยู่ร่วมกับเพศเดียวกันตลอดเวลาจนทำให้พวกเขา รู้สึกว่ากำลังจะสูญเสียความเป็นชาย ทั้งการถูกช่วยวนให้หันเหไปไปสู่ความสัมพันธ์แบบรักร่วมเพศ หรือการถูกข่มขืน โดยผู้ชายด้วยกัน

4) การถูกจำกัดด้านอิสรภาพ

ผู้ต้องขังได้รับความกดดันจากการถูกจำกัดอิสรภาพเพราะต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์และคำสั่งของเจ้าพนักงานอยู่ตลอดเวลา ทั้ง ตรวจจดหมาย กำหนดให้กินเป็นเวลา นอนเป็นเวลา เป็นต้น แต่สิ่งที่ทำให้พวกเขาเกิดความกดดัน คือ ความไม่มีเหตุผลของกฎระเบียบต่างๆ ในบางเรื่องไม่สามารถหาคำตอบได้ว่าทำไมจึงเป็นเช่นนั้น และมักจะได้คำตอบที่ว่า “มันเป็นกฎของเรือนจำอยู่เสมอ” ซึ่งสิ่งเหล่านี้ส่งผลให้พวกเขา รู้สึกสิ้นหวัง อ่อนแอ และช่วยตัวเองไม่ได้

5) การถูกจำกัดด้านความปลอดภัย

การที่ผู้ต้องขังต้องอยู่ร่วมกับผู้ต้องขังอื่นๆ ที่ล้วนมีประวัติอาชญากรร้ายทั้งสิ้นจึงทำให้เกิดความวิตกว่าจะถูกทำร้าย ถูกข่มขู่ และถูกกลั่นแกล้งจากพวกเจ้าถิ่น หรือคนเก่าซึ่งทำให้พวกเขาต้องเลือกว่าจะอยู่ในฐานะผู้แข็งแรงหรืออ่อนแอ สถานการณ์ในเรือนจำจึงเต็มไปด้วยบรรยากาศของการแข่งขันกันเป็นเจ้าในเรือนจำ

สรุป ความเจ็บปวดที่เกิดขึ้นใน 5 ด้านนั้นเป็นความเจ็บปวดทั้งต่อร่างกาย และจิตใจของผู้ต้องขัง โดยเฉพาะความรู้สึกกดดันที่จะทำให้เกิดความรู้สึกวิตกกังวล เบื่อหน่ายหรือเกิดความเครียด ซึ่งจะส่งผลให้พวกเขามีพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปและจะเป็นปัญหาในการปรับตัวคืนสู่สังคมภายหลังพ้นโทษ

ปรัชญาที่มุ่งต่อการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรม (สำนักวิจัยและพัฒนา
ระบบงานราชทัณฑ์ กรมราชทัณฑ์, 2552: 23-25)

แนวคิดการดำเนินการของกระบวนการยุติธรรมที่ผ่านมาผู้ที่เข้ามาเป็นผู้จัดการคือ ภาครัฐเท่านั้น แต่ปัจจุบันได้มีการนำชุมชนและสังคมเข้ามามีส่วนร่วม

ปรัชญานี้แสดงให้เห็นถึงการยอมรับรู้ว่าการที่บุคคลกระทำความผิดส่วนหนึ่งอาจมีผลสืบเนื่องมาจากอิทธิพลของสภาพสิ่งแวดล้อมในชุมชน และชุมชนนั้นเองก็เป็นสถานที่ที่อาศัยของผู้ต้องโทษจะต้องกลับคืนไปหลังจากได้รับการแก้ไขฟื้นฟูแล้ว ถ้าชุมชนไม่ยอมต้อนรับอดีตผู้

ต้องโทษ ตลอดจนไม่ให้โอกาสเขาให้สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน โอกาสที่เขาจะกลับตนเป็นพลเมืองดีของชุมชนคงจะเป็นไปได้ยาก เพราะฉะนั้นการที่ชุมชน ยอมรับอดีตผู้ต้องโทษกลับคืนสู่ชุมชน และช่วยเหลือให้เขามีงานทำ ตลอดจนประกอบกิจกรรม อื่นๆ จะทำให้เขาประพฤติดนเป็นพลเมืองดีได้อย่างรวดเร็วและถาวร ในเรื่องปรัชญาที่มุ่งต่อการ ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรมนี้ ได้มีการแยกพิจารณาการมีส่วนร่วมของชุมชน ออกเป็น 2 นัย คือ (1) การยอมรับผู้กระทำความผิดกลับคืนสู่ชุมชน และ (2) ผู้กระทำความผิดเป็นผู้รับบริการ

1. การยอมรับผู้กระทำความผิดกลับคืนสู่ชุมชน

ผู้กระทำความผิดเมื่อพ้นโทษ หรือได้รับการแก้ไขฟื้นฟูแล้ว ก็จะต้องกลับคืนไปสู่ ชุมชนที่เขาเคยมีที่อยู่อาศัย การที่ชุมชนยินดีต้อนรับเขากลับคืนย่อมเป็นการให้โอกาสเขาได้เข้า ร่วมกิจกรรมของชุมชน เช่นเดียวกับสมาชิกคนอื่นๆ เพราะฉะนั้นปรัชญาที่มุ่งต่อการให้ชุมชนมี ส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรม มีข้อแม้แตกต่างจากปรัชญาที่มุ่งต่อการลงโทษ และปรัชญาที่มุ่ง ต่อการแก้ไขฟื้นฟูที่ศึกษามาแล้ว 2 ประการ คือ

1.1 ปรัชญานี้เน้นการคงไว้หรือการยอมรับผู้กระทำความผิดให้เข้าร่วม ประกอบกิจกรรมในชุมชนเช่นเดียวกับสมาชิกชุมชนคนอื่นๆ คือถือว่าอดีตผู้ต้องโทษก็มีภาระที่ จะต้องเคารพและปฏิบัติตามกฎหมายเพื่อรักษาประโยชน์ของตนเองและของชุมชนไว้ การที่อดีตผู้ ต้องโทษเลิกประพฤติกรรมที่ผิดกฎหมายได้จึงเป็นประโยชน์ต่อชุมชน อย่างไรก็ตามก็ยังมีข้อสังเกตว่า การบังคับใช้กฎหมายดังกล่าวขึ้นอยู่กับ (1) ความถูกต้องของกฎหมาย และ (2) บรรทัดฐานทาง กฎหมายเข้ากันได้กับศีลธรรมและสังคมจิตวิทยาที่ผูกพันมวลสมาชิกของชุมชนเข้าด้วยกัน นอกจากนี้ยังเป็นที่ยอมรับกันว่าชุมชนไม่มีเจ้าพนักงานเพียงพอที่จะคอยควบคุมสอดส่องดูแลอดีต ผู้ต้องโทษได้อย่างใกล้ชิดและอย่างต่อเนื่อง โดยการใช้อำนาจบังคับอย่างเดียว เพราะฉะนั้นการ ยอมรับเอาอดีตผู้ต้องโทษเข้ามาอยู่ในชุมชนโดยให้โอกาสเขาประกอบกิจกรรมต่างๆ จะเป็นการ ช่วยกระตุ้นให้อดีตผู้ต้องโทษยึดมั่นในบรรทัดฐานความประพฤติของชุมชนได้ดียิ่งกว่าการ ควบคุมสอดส่องดูแลของพนักงานคุมประพฤติหรือพนักงานพักการลงโทษ

1.2 ผู้กระทำความผิดเป็นผู้รับบริการ

ปรัชญานี้มาจากมุมมองที่ว่างานยุติธรรมทางอาญาเป็นงานอย่างหนึ่งของชุมชน ใน ฐานะเป็นสถาบันและระบบงานที่ให้บริการ เป็นระบบงานย่อยของชุมชนจึงต้องทำงานผสมผสาน กับสถาบันอื่นๆ ในชุมชน อาทิ สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันทางเศรษฐกิจ สถาบัน การเมือง และสถาบันศาสนา สถาบันต่างๆ เหล่านี้เป็นสถาบันที่ขัดเกลาหรืออบรมบ่มนิสัยคนใน สังคมโดยวิธีการควบคุมแบบไม่เป็นทางการ ดังนั้นการให้อดีตผู้ต้องโทษมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วม

ร่วมในกิจกรรมของชุมชนเปิดโอกาสให้หน่วยงานยุติธรรมมีเหตุผลที่จะสอดคล้องงานของตนเข้าไปในเครือข่ายของสถาบันอื่นๆ ในชุมชนด้วยการที่หน่วยงานยุติธรรมขยายขอบเขตงานของตนออกไปจากการควบคุมของอาชญากรรม จะทำให้กิจกรรมผสมผสานกิจกรรมของสถาบันอื่นๆ ในสังคมที่มีขอบข่ายบริการกว้างขวาง การป้องกันอาชญากรรมก็ดี การควบคุมอาชญากรรมก็ดี และการแก้ไขพฤติกรรมที่ผิดกฎหมายก็ดี จำเป็นต้องใช้บริการของสถาบันต่าง ๆ เหล่านั้นด้วยเช่นเดียวกัน

หน่วยงานต่างๆ มีแนวโน้มที่จะเป็นหน่วยงานแก้ไขปัญหาดังกล่าวเฉพาะด้าน หรือในการให้บริการเฉพาะอย่างแก่ผู้บริหาร อย่างไรก็ตามก็เป็นที่เห็นได้ค่อนข้างชัดเจนว่า (1) ปัญหาดังกล่าวมากมายเกิดขึ้นมาจากสภาวะอย่างเดียวกัน (2) จุดอ่อนของปรัชญาที่มุ่งต่อการแก้ไขฟื้นฟูที่เป็นจุดอ่อนของการแก้ไขแบบอื่นด้วย และ (3) ค่าใช้จ่ายของบริการที่จำเป็นแต่ซ้ำซ้อนกันมีมากกว่าทรัพยากรทางการเงินของชุมชนท้องถิ่นจะอำนวยให้ ซึ่งปัญหานี้ได้กระตุ้นให้วงการที่ไม่เกี่ยวข้องกับอาชญากรรมโดยตรง มีการประสานงานด้านบริการต่างๆ มากยิ่งขึ้น สำหรับองค์การที่เกี่ยวกับงานยุติธรรม เมื่อเข้าใจในเรื่องนี้ทำให้มีโอกาสที่จะนำเอา แนวคิดของงานยุติธรรมในฐานะเป็นระบบงานย่อยของชุมชนมาบรรจุไว้ในนโยบายงานยุติธรรมทางอาญามากยิ่งขึ้น

ในการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรมนี้ มีทฤษฎีที่นำมาใช้อธิบายทฤษฎีหนึ่งคือ ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน (Interactive Theory) การแพร่กระจายและการลดลงของอาชญากรรมในชุมชนก็อาจเกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลทั้งหมดภายใต้ข้อบังคับและแบบแผนทางสังคมจิตวิทยาของชุมชน ทฤษฎีนี้เน้นกระบวนการ คือ การที่บุคคลจะประกอบอาชญากรรมหรือมีพฤติกรรมแปลกๆ อาจสืบเนื่องมาจากความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ การที่ต้องโทษแต่ละคนมีชีวิตที่แปลกแตกต่างกันไปอาจทำให้การแก้ไขฟื้นฟูทำได้ยาก แต่การรู้ปัญหาเช่นนั้นเป็นสิ่งสำคัญที่จะชักจูงให้อดีตผู้ต้องโทษเข้าใจว่าการควบคุมตนเองเป็นวิธีการที่จะทำให้คนอื่นหันมาช่วยเหลือพวกเขาให้ประสบความสำเร็จในสิ่งที่พวกเขาต้องการ

อย่างไรก็ดี การเป็นสมาชิกของชุมชนจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีการยอมรับซึ่งกันและกัน การที่อดีตผู้ต้องโทษจะได้รับการยอมรับจากชุมชนให้เป็นสมาชิกนั้น อาจได้มากจากการแก้ไขฟื้นฟูแต่วิธีการที่ดีที่สุดก็คือ การปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกของชุมชนตามปกติในชุมชนนั่นเอง นอกจากนี้การแก้ไขฟื้นฟูแบบอาศัยซึ่งกันและกัน จะเน้นหน้าที่ต่อกันและกัน รวมถึงการเคารพนับถือระหว่างผู้แก้ไขกับผู้รับการแก้ไขตามปรัชญาที่มุ่งต่อการแก้ไขฟื้นฟู การอาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้นระหว่างบุคคล 2 คน คือผู้แก้ไขและผู้รับการแก้ไข แต่ถ้าวการอาศัยซึ่งกันและกัน จะมีความหมายภายหลังจากที่ผู้กระทำความผิดกลับคืนสู่ชุมชนการกระทำดังกล่าวนั้นจะต้องขยาย

ออกไปถึงชุมชน ดังนั้น การอาศัยซึ่งกันและกันจึงขึ้นอยู่กับ ความสามารถของผู้กระทำความผิดที่จะพัฒนาและรักษาความเป็นเพื่อนกับสมาชิกคนอื่นของชุมชน และชุมชนที่รับตัวผู้กระทำความผิดจะต้องแสดงความจริงใจในการรับผู้กระทำความผิดเป็นสมาชิกของชุมชน

2. ผู้กระทำความผิดเป็นผู้รับบริการ นอกจากการยอมรับผู้กระทำความผิดกลับคืนสู่ชุมชนแล้ว ความหมายอีกประการหนึ่งของการมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึงการให้บริการแก่ผู้กระทำความผิด ในความหมายนี้หน่วยงานยุติธรรมทางอาชญาจะเข้ามามีส่วนร่วมในการให้บริการด้วย อย่างไรก็ตาม วัตถุประสงค์และประเภทของอาชญากรรม ตลอดจนปัญหาสังคมอื่นๆ เช่น สุขภาพจิต ความยากจน ความอ่อนแอทางการศึกษา และ โอกาสทางเศรษฐกิจที่ไม่เหมาะสม อาจมีผลมาจากอิทธิพลของลักษณะทางภูมิศาสตร์ของชุมชน ในการแก้ไขปัญหาเหล่านี้มีแนวโน้มที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องแต่ละหน่วย จะแก้ไขปัญหาแต่ละปัญหาแยกจากกัน แต่โดยแท้จริงแล้ว ปัญหาเหล่านี้มีความเชื่อมโยงกันและในทางปฏิบัติโดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานหนึ่ง จะพบว่าเจ้าหน้าที่ของอีกหน่วยงานก็พยายามแก้ไขปัญหาเดียวกันของผู้รับบริการคนเดียวกัน บทเรียนที่ได้รับจากการแก้ไขปัญหาหนึ่ง ตามปกติจะก่อให้เกิดความเข้าใจในปัญหาอีกปัญหาหนึ่ง

ความคล้ายคลึงกันนี้สะท้อนให้เห็นแบบของสังคมและวัฒนธรรมต่างๆ ของชุมชนที่มีผลกระทบต่อขนาดของจำนวนคดี ชนิดของอุปนิสัยและความต้องการของผู้รับบริการและอุดมการณ์ของหน่วยงาน โดยไม่คำนึงถึงปัญหาเฉพาะอย่างที่กำลังดำเนินแก้ไขอยู่ ดังนั้นจึงอาจชี้ชัดลงไปได้ว่าหน่วยงานยุติธรรมทางอาชญาเป็นหน่วยงานหนึ่งในวงการให้บริการที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อโอกาสการดำรงชีวิตในสังคมขนาดใหญ่

แทนที่จะคำนึงถึงชุมชนทางสังคมจิตวิทยาว่าเป็นชุมชนที่ค่อนข้างจะตายตัว ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันเสนอแนะการค้นหาลักษณะอย่างต่อเนื่องซึ่งพื้นฐานสำหรับข้อตกลงร่วมกันระหว่างหน่วยงานยุติธรรมทางอาชญา กับหน่วยงานให้บริการอื่นๆ ก็ยังประสานงานกันเพื่อพบทวนนโยบายและกระบวนการพิจารณาต่างๆ อีกด้วยถ้าจะยังคงเป็นที่เชื่อถือของประชาชน

ปรัชญาที่มุ่งต่อการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรม รวมเอาความคิดที่จะส่งมอบบริการแก่บุคคลก่อนกระทำความผิดเพื่อประโยชน์ของการป้องกันอาชญากรรมและแก่ผู้กระทำความผิดตลอดจนอาชญากรที่ต้องโทษแล้ว เพื่อประโยชน์ทางการลดอาชญากรรมในแต่ละกรณีผู้กระทำความผิดและอาชญากรที่ต้องโทษถือว่าเป็นผู้รับบริการหรือผู้บริโภครบริการ คำว่าผู้รับบริการสื่อความหมาย (1) บริการที่ให้แก่จะต้องสมประโยชน์ของผู้รับบริการ และ (2) ผู้รับบริการแสวงหาบริการ ข้อเสนอเหล่านี้ทำให้ผู้สนับสนุนปรัชญาที่มุ่งต่อการลงโทษ หวั่นไหวและทำให้ผู้ที่เชื่อถือปรัชญาที่มุ่งต่อการแก้ไขฟื้นฟู กระอักกระอ่วนใจเพราะคาดหมายให้ผู้ต้องโทษให้ผู้ต้องโทษที่ไม่สมัครใจแสวงหาบริการด้วยความกระตือรือร้น

ปรัชญาที่มุ่งต่อการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรมนี้เพิ่งปรากฏขึ้นดูเหมือนจะมีใช้ในระบบงานควบคุมประพฤติและระบบงานราชทัณฑ์ เช่น การใช้อาสาสมัครในงานคุมประพฤติและในงานพักการลงโทษและมีที่มาจากทฤษฎีบริหารองค์การและลัทธิประชาธิปไตย (Organization Theory and Democracy)

โครงการบูรณาการภาคสังคมเครือข่ายสังคมสงเคราะห์ในงานราชทัณฑ์

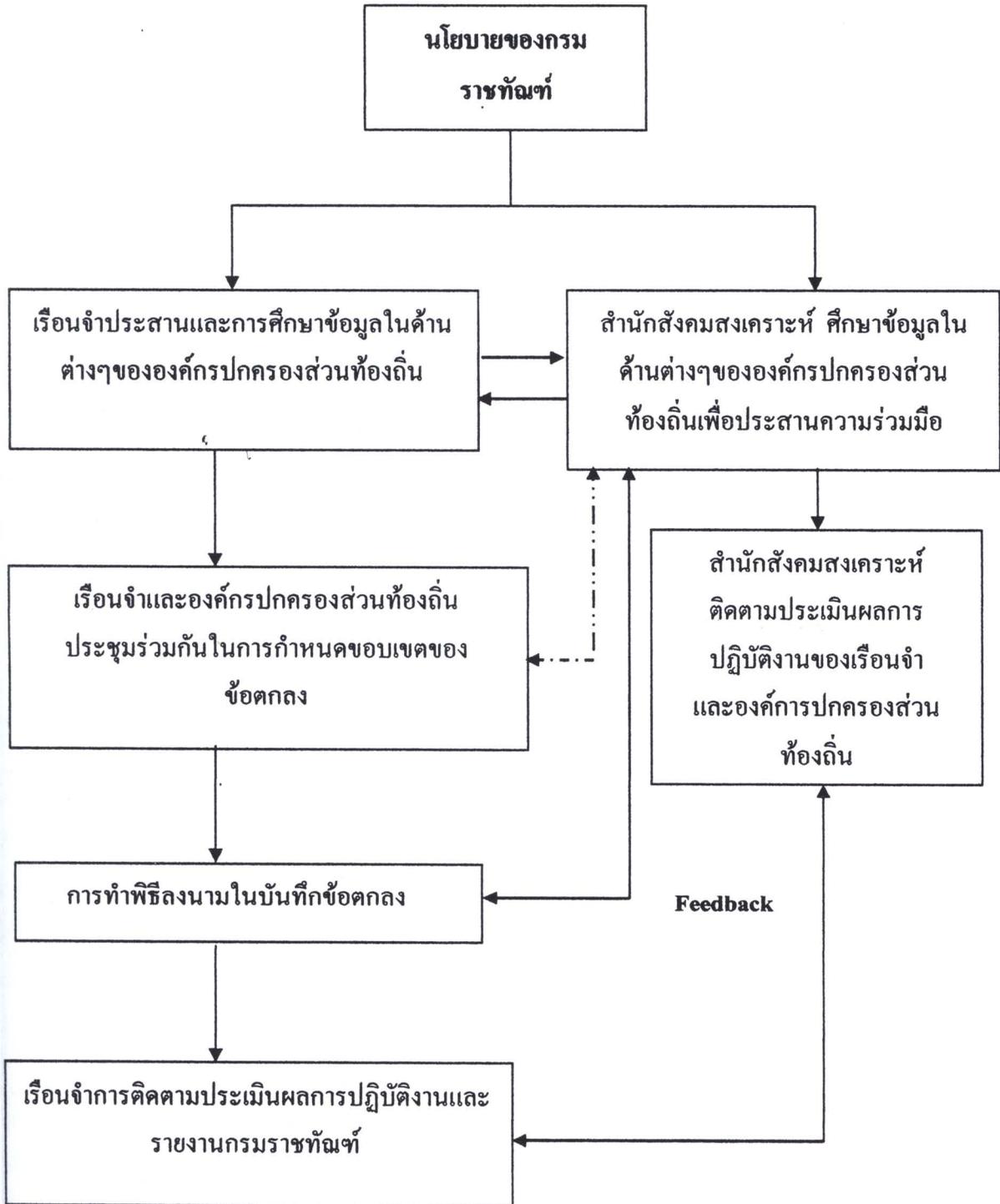
โครงการบูรณาการภาคสังคมเครือข่ายสังคมสงเคราะห์ในงานราชทัณฑ์ คือ การที่กรมราชทัณฑ์แสวงหาความร่วมมือจากองค์กรทุกภาคส่วนในสังคม ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐหรือเอกชน เพื่อสร้างเครือข่ายในการปฏิบัติงานด้านสังคมสงเคราะห์ร่วมกับองค์กรอื่นอย่างมีส่วนร่วม โดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกันเพื่อป้องกันไม่ให้ผู้พ้นโทษกระทำผิดซ้ำ และให้ความช่วยเหลือผู้พ้นโทษ ในด้านต่างๆ เช่น การสงเคราะห์ การฝึกอาชีพให้สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข ซึ่งเป็นงานที่อาศัยความร่วมมือระหว่างเจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายของเรือนจำ ชุมชน และสังคม เพื่อให้มีการทำงานร่วมกัน

กรมราชทัณฑ์และภาคสังคมได้เล็งเห็นความสำคัญที่จะต้องมีการประสานความร่วมมือเพื่อช่วยให้ผู้ต้องขังและครอบครัว สามารถอยู่ร่วมกับสังคมได้อย่างปกติสุข ดังนั้นในระยะที่ผ่านมากรมราชทัณฑ์ได้กำหนดให้ เรือนจำและทัณฑสถานดำเนินการประสานความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อบจ./เทศบาล/อบค.) และองค์กรภาคสังคมในพื้นที่เพื่อร่วมดำเนินงานด้านสังคมสงเคราะห์ เพื่อนำไปสู่การพัฒนางานราชทัณฑ์ โดยเฉพาะระบบการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังที่ให้ผู้เข้ามามีส่วนร่วม การประสานความร่วมมือกับองค์กรส่วนท้องถิ่น ในการทำหน้าที่ให้คำปรึกษาแก่ผู้ต้องขังที่ได้รับการปล่อยตัว ให้สามารถปรับตัวเข้ากับสังคมได้ รวมทั้งการติดตามดูแลหลังปล่อย โดยการให้คำแนะนำด้านการใช้ชีวิตและการมีงานทำ เพื่อลดจำนวนผู้ต้องขังจะกลับมากระทำผิดซ้ำ ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นการสร้างเครือข่ายในการทำงานราชทัณฑ์ และยังเป็นการประชาสัมพันธ์รับทราบ ทราบดีถึงภารกิจและผลการดำเนินงาน ด้านต่างๆ ของกรมราชทัณฑ์ด้วย รวมทั้งการปรับภาพลักษณ์ของผู้ต้องขังให้เป็นที่ยอมรับของสังคมมากขึ้น เพื่อสร้างความเชื่อมั่นของประชาชนต่อการดำเนินงานอบรม แก้ไข ฟื้นฟูและพัฒนาจิตใจผู้ต้องขังของกรมราชทัณฑ์ เพื่อแสดงหรือสื่อสารให้สังคมได้เห็นว่าผู้ต้องขังสามารถใช้ชีวิตหลังพ้นโทษได้อย่างปกติสุขมีงานทำและไม่เป็นภาระของสังคม เป็นต้น

การจัดทำเครือข่ายสังคมสงเคราะห์ในงานราชทัณฑ์ จึงเป็นแนวทางการสร้างความร่วมมือในการทำงานระหว่างองค์กร เพื่อให้ผู้ต้องขังสามารถดำเนินชีวิตได้ตามปกติ สังคมเกิดความสงบสุข โดยในระยะที่ผ่านมามีการประสานงานเครือข่ายในระดับแนวอน คือ ระดับหน่วยปฏิบัติการในพื้นที่ระหว่างเรือนจำ/ทัณฑสถาน กับองค์กรภาคสังคมในพื้นที่เท่านั้น แต่ขณะนี้

พบว่า ในระดับพื้นที่ที่มีการขยายการจัดทำเครือข่ายสังคมสงเคราะห์ในงานราชทัณฑ์อย่างกว้างขวางและครอบคลุมพื้นที่เพิ่มมากขึ้น สำนักสังคมสงเคราะห์ จึงได้กำหนดแนวทางการประสานความร่วมมือในระดับแนวตั้ง คือ การจัดทำบันทึกข้อตกลงว่าด้วยการประสานความร่วมมือในการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยและการสงเคราะห์ผู้ต้องขังภายหลังพ้นโทษระหว่างกรมราชทัณฑ์กับ 7 หน่วยงาน ได้แก่ กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กรมการจัดหางาน กรมพัฒนาฝีมือแรงงาน สมาคมองค์การบริหารส่วนจังหวัดแห่งประเทศไทย สมาคมสันนิบาตเทศบาลแห่งประเทศไทย และสมาคมองค์การบริหารส่วนตำบลแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ 3 มกราคม 2551 ณ กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยให้ผู้ต้องขัง และครอบครัวสามารถอยู่ร่วมกับสังคมได้อย่างปกติสุข ซึ่งจากผลการศึกษาที่ผ่านมาพบว่าปัญหาการกระทำผิดซ้ำของผู้ต้องขังเกิดจากปัจจัยที่สำคัญ ได้แก่ ปัญหาการปรับตัวเข้ากับสังคมไม่ได้ สังคมไม่ยอมรับ ขาดความรู้เรื่องแหล่งงาน หางานทำไม่ได้ และครอบครัวมีฐานะยากจน

จากความร่วมมือดังกล่าว นับเป็นการบูรณาการทุกภาคส่วนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขพัฒนาพฤตินิสัยผู้ต้องขัง เพื่อคืนคนดีสู่สังคม โดยจะมีหน่วยงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่เป็นหน่วยงานหลักที่จะรับหน้าที่ดูแลผู้ต้องขังภายหลังพ้นโทษ รวมทั้งเป็นหน่วยงานที่บูรณาการทุกภาคส่วนในสังคมให้ร่วมรับผิดชอบดูแลผู้พ้นโทษ พอสรุปได้คือ เรือนจำเป็นผู้คัดเลือกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่จะดำเนินการขยายเครือข่ายความร่วมมือ จากนั้นจึงดำเนินการประสานงานและศึกษาข้อมูลในด้านต่างๆ ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป้าหมาย ก่อนดำเนินการจัดประชุมร่วมกันในการกำหนดขอบเขตของข้อตกลงและทำพิธีลงนามในบันทึกข้อตกลงดังกล่าว อันจะนำไปสู่ความร่วมมือในการปฏิบัติ รวมไปถึงการติดตามประเมินผลการปฏิบัติงานร่วมกันระหว่างเรือนจำจังหวัดลำพูนกับเครือข่ายองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งสามารถแสดงได้ ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 แผนภาพขั้นตอนการจัดทำเครือข่ายสังคมสงเคราะห์ในงานราชทัณฑ์
ที่มา: สำนักสังคมสงเคราะห์ กรมราชทัณฑ์, 2551:2

แนวทางการดำเนินงานโครงการบูรณาการภาคสังคมเครือข่ายสังคมสงเคราะห์ในงานราชทัณฑ์
(สำนักสังคมสงเคราะห์ กรมราชทัณฑ์,2551:4)สามารถสรุปได้ดังนี้

เรื่อง	รายละเอียดงาน	ผู้รับผิดชอบหลัก	ผู้รับผิดชอบรอง
1.การชี้แจงให้ผู้ต้องขังเข้าร่วมโครงการ	การชี้แจงให้ผู้ต้องขัง ได้ทราบเกี่ยวกับความร่วมมือของเครือข่ายสังคมสงเคราะห์ในงานราชทัณฑ์ประโยชน์ที่ผู้ต้องขังและครอบครัวจะได้รับจากการสมัครเข้าร่วมโครงการ วิธีการสมัครเข้าร่วมโครงการ	-ฝ่ายควบคุมและรักษาการณ์	-ฝ่ายทะเบียน -เจ้าหน้าที่จำแนกลักษณะผู้ต้องขัง -นักสังคมสงเคราะห์
2.การสำรวจสภาพปัญหาผู้ต้องขังก่อนปล่อย	สำรวจสภาพปัญหาและความต้องการขอรับบริการด้านสังคมสงเคราะห์และรวบรวมส่งให้กับเจ้าหน้าที่ทะเบียน เพื่อประกอบการประสานข้อมูลผู้ต้องขังที่ได้รับการปล่อยตัว ซึ่งสมัครเข้าร่วมโครงการ ไปยังหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ที่ผู้ต้องขังมีภูมิลำเนาตามเลขประจำตัวประชาชน	-ฝ่ายควบคุมและรักษาการณ์ -เจ้าหน้าที่จำแนกลักษณะ -นักสังคมสงเคราะห์	
3.การประสานความร่วมมือด้านการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง	การประสานข้อมูลข้อมูลประวัติภาคสังคมของผู้ต้องขัง รวมทั้งประสานความร่วมมือจากเครือข่ายภาคสังคม เพื่อเข้าร่วมกิจกรรมด้านการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง	-เจ้าหน้าที่จำแนกลักษณะผู้ต้องขัง -นักสังคมสงเคราะห์	
4.การจัดทำเลข 13 หลัก	การจัดทำข้อมูลเลขประจำตัวประชาชนของผู้ต้องขัง เพื่อประกอบการจัดทำข้อมูลผู้ต้องขังเชิงพื้นที่ และสถิติข้อมูลผู้ต้องขังเชิงพื้นที่	-ฝ่ายพยาบาล	-ฝ่ายทะเบียน
5.การจัดทำแบบยินยอมเข้าร่วมโครงการ(แบบยินยอม)	แบบฟอร์มสำหรับให้ผู้ต้องขังกรอกข้อมูลแสดงความยินยอมเข้าร่วมโครงการเครือข่ายสังคมสงเคราะห์ในงานราชทัณฑ์ โดยที่ผู้ต้องขังให้ความยินยอมเป็นลายลักษณ์อักษร และส่งมอบแบบยินยอมที่มีการเซ็นยินยอมจากผู้ต้องขังในการเปิดเผยข้อมูลให้กับเจ้าหน้าที่ผู้ประสานเครือข่ายเพื่อรวบรวมส่งต่อไปยังองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตพื้นที่ต่อไป	-นักสังคมสงเคราะห์	

เรื่อง	รายละเอียดงาน	ผู้รับผิดชอบหลัก	ผู้รับผิดชอบรอง
6.การจัดเก็บแบบสมัครเข้าร่วมโครงการ (แบบยินยอม)	จัดเก็บแบบยินยอมเข้าร่วมโครงการไว้ในแฟ้มทะเบียนประวัติรายตัวผู้ต้องขัง และให้ถือว่าเป็นเอกสารสำคัญ ที่เป็นการปฏิบัติที่สอดคล้องกับพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของทางราชการ พ.ศ.2540	-ฝ่ายทะเบียน	
7.การส่งเสริมความร่วมมือกับเครือข่ายในพื้นที่	จัดทำแผนงาน/กิจกรรม เพื่อส่งเสริมความร่วมมือกับเครือข่ายสังคมสงเคราะห์ในงานราชทัณฑ์ในพื้นที่	-เจ้าหน้าที่ผู้ประสานฯ	
8.การประสานความร่วมมือด้านสวัสดิการ	เป็นการจัดหาสวัสดิการให้กับผู้ต้องขังโดยประสานไปยังฝ่ายสวัสดิการหรือผู้ปฏิบัติงานด้านสวัสดิการ โดยสวัสดิการจะเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นสำหรับผู้ต้องขังไม่ว่าจะเป็นค่ารถในการกลับบ้าน เงินทุนประกอบอาชีพและการศึกษา	-เจ้าหน้าที่ด้านสวัสดิการ/สงเคราะห์ผู้ต้องขัง	
9.การประสานความร่วมมือด้านการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อย	ผู้ต้องขังที่ใกล้ปล่อยตัว ต้องมีการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยเพื่อพัฒนาพฤตินิสัยให้ผู้ต้องขัง รวมทั้งการปรับตัวผู้ต้องขังก่อนกลับคืนสู่สังคม	-เจ้าหน้าที่เตรียมความพร้อมก่อนปล่อย	
10.การประสานส่งข้อมูลที่ได้รับ การปล่อยตัวซึ่งได้รับการยินยอมเปิดเผยข้อมูลเป็นลายลักษณ์อักษร	ประสานข้อมูลผู้ต้องขังที่จะได้รับการปล่อยตัวที่จะกลับไปภูมิลำเนาในพื้นที่ให้รับทราบข้อมูล และการช่วยเหลือผู้ต้องขังต่อไป	-ฝ่ายทะเบียน	
11.การสรุปและการรายงานผล	การบูรณาการเครือข่ายสังคมในงานราชทัณฑ์ ในภาพรวมเกี่ยวกับสถิติ ปัญหา อุปสรรค แนวทางการพัฒนางานและรายงานกรมราชทัณฑ์ตามกำหนด	-เจ้าหน้าที่ผู้ประสานฯ	

**ขั้นตอนการดำเนินงานโครงการบูรณาการภาคสังคมเครือข่ายสังคมสงเคราะห์ในงาน
ราชทัณฑ์ เรือนจำจังหวัดลำพูน (สำนักสังคมสงเคราะห์ กรมราชทัณฑ์,2551:6)**

ขั้นเตรียมการ

- 1) เรือนจำประสานและศึกษาข้อมูลในด้านต่างๆขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
- 2) เรือนจำและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นประชุมร่วมกันในการกำหนดขอบเขตของ
ข้อตกลง
- 3) การทำพิธีลงนามในบันทึกข้อตกลง (Memorandum of Understand: MOU)
- 4) เข้าสู่ขั้นตอนการดำเนินการประสานความร่วมมือระหว่างเรือนจำกับเครือข่าย
องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ลงนามในบันทึกข้อตกลง(Memorandum of Understand: MOU)
- 5) ประชาสัมพันธ์ชี้แจงให้ผู้ต้องขังทราบเกี่ยวกับวิธีการสมัครเข้าร่วมโครงการและ
ประโยชน์ที่ผู้ต้องขังและครอบครัวจะได้รับจากการสมัครเข้าร่วมโครงการ
- 6) ดำเนินการด้านเอกสารตามแบบยินยอมเข้าร่วมโครงการเพื่อรวบรวมส่งต่อให้กับ
องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตพื้นที่ต่อไป
- 7) จัดทำข้อมูลเลขประจำตัวประชาชนของผู้ต้องขังเพื่อประกอบการจัดทำข้อมูล
ผู้ต้องขังเชิงพื้นที่ และสถิติข้อมูลผู้ต้องขังเชิงพื้นที่
- 8) สำรวจสภาพปัญหาและความต้องการขอรับบริการด้านสังคมสงเคราะห์เพื่อ
ประกอบการประสานข้อมูลผู้ต้องขัง ซึ่งสมัครเข้าร่วมโครงการไปยังหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น
ในพื้นที่ที่ผู้ต้องขังมีภูมิลำเนาตามเลขประจำตัวประชาชน

ขั้นดำเนินการ

- 1) จัดประชุมประสานความร่วมมือร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น/ผู้มีส่วนได้เสีย
ในการร่วมคิด ร่วมวางแผน กำหนดมาตรการ กำหนดขอบเขตงานความร่วมมือกับเครือข่ายสังคม
สงเคราะห์ในงานราชทัณฑ์ในพื้นที่
- 2) จัดทำแผนการพัฒนาพฤตินิสัยร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้มีส่วนได้เสีย
- 3) ร่วมกับเครือข่ายภาคสังคม ผู้มีส่วนได้เสีย ดำเนินงานตามแผนการในการเข้ามา
พัฒนาพฤตินิสัยผู้ต้องขัง

ขั้นการติดตามประเมินผล

- 1) เรือนจำร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้มีส่วนได้เสียดำเนินการติดตาม
ประเมินผลการปฏิบัติตามแผน
- 2) ประชุมประเมินผลการดำเนินงานตามโครงการฯ
- 3) รายงานผลการดำเนินงานให้กรมราชทัณฑ์ทราบ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชาญกมลิต ก.สุริยะมณี และคณะ (2530) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ปัญหาและความต้องการของนักโทษที่จะได้รับการปลดปล่อยในปี 2530” ผลการศึกษา พบว่าก่อนปลดปล่อยนักโทษมีความต้องการ 2 ระดับ คือ ระดับปานกลางและระดับต่ำ ระดับปานกลางคือต้องการตรวจร่างกายจากแพทย์ ต้องการให้เรือนจำเตรียมเรื่องเงินปันผลไว้จ่ายให้ในวันปลดปล่อย และระดับต่ำคือ ต้องการพบญาติใกล้ชิด ต้องการคำแนะนำปรึกษาทางด้านจิตใจและการแนะนำการปรับตัวเข้ากับสังคมก่อนปลดปล่อย สำหรับความต้องการภายหลังปลดปล่อย พบว่านักโทษเด็ดขาดมีความต้องการเป็น 3 ระดับ คือระดับสูง ระดับปานกลาง และระดับต่ำ ความต้องการในระดับสูง คือ ต้องการมีงานทำเป็นหลักแหล่ง ต้องการตรวจร่างกายจากแพทย์ ต้องการใบบริสุทธิ ต้องการการยอมรับและความเข้าใจอันดีจากญาติพี่น้อง จากเจ้าหน้าที่ตำรวจ ความต้องการระดับปานกลาง มีอยู่เพียงเรื่องเดียวคือเรื่องที่อยู่อาศัย ความต้องการระดับต่ำ คือเรื่องที่ดินทำกิน เรื่องการศึกษาต่อทั้งสายสามัญและสายอาชีพ เรื่องเงินทุนประกอบอาชีพ เรื่องที่พักชั่วคราวเช่นบ้านกึ่งวิถี เป็นต้น

จารุวรรณ ชาวศรีทอง (2546) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการยุติธรรม: รูปแบบ ปัญหาอุปสรรคและแนวทางในอนาคต” โดยเป็นการศึกษาเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพใช้แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือ เก็บข้อมูลจากเจ้าหน้าที่ตำรวจ ข้าราชการอัยการและข้าราชการตุลาการ ข้าราชการศาลยุติธรรมและเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ จำนวน 1,800 คน ผลการศึกษา พบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนของประชาชนในกระบวนการยุติธรรมที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบันมี 2 รูปแบบ คือ ในรูปรายบุคคลและในรูปองค์การเอกชน โดยรูปแบบแรกเป็นการเข้ามามีส่วนร่วมภายใต้ขอบเขตที่กฎหมายกำหนดให้สิทธิและหน้าที่ไว้ ตามนโยบายของรัฐบาลหรือส่วนราชการเป็นฝ่ายริเริ่ม และ รูปแบบที่สอง เป็นการเข้าไปมีส่วนร่วม โดยประชาชนริเริ่มเอง และจากการเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชนได้แก่ ร่วมด้านการคิด การวางแผน การดำเนินงาน และการติดตามประเมินผล ซึ่งมีปัญหาอุปสรรคของการมีส่วนร่วมของประชาชนเกิดจากสองปัจจัย คือ ปัจจัยด้านประชาชน อันเกิดจากการขาดความรู้ความเข้าใจและความตระหนักต่อการมีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรม และปัจจัยด้านองค์กรและเจ้าหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรมที่ยังขาดความจริงจังและความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน ทำให้ไม่ยอมรับในการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนเท่าที่ควร การศึกษาได้มีข้อเสนอแนะว่าหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมจะต้องเร่งสร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของกระบวนการยุติธรรมให้ประชาชนเกิดความตระหนักและรับผิดชอบต่อสังคม เพื่อจะได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรมอันจะเป็นการควบคุมอาชญากรรมให้อยู่ในระดับที่สังคมยอมรับได้ในที่สุด

กิตติบดี ไชยพล (2544) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย: ศึกษาเฉพาะกรณีการเลือกปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมต่อผู้พ้นโทษในการเข้าทำงาน” พบว่า ปัญหาที่ผู้พ้นโทษต้องเผชิญภายหลังพ้นโทษจำคุก คือ ปัญหาเรื่องการขาดที่พักอาศัย ปัญหาการถูกสังคมตีตราและปัญหาการขาดการคบหาสมาคม รวมทั้งผู้พ้นโทษยังถูกจำกัดสิทธิ ในด้านต่างๆ อาทิ สิทธิในการเข้าทำงาน สิทธิในการประกอบอาชีพ และสิทธิทางการศึกษา ซึ่งการจำกัดสิทธิในการทำงานทำให้ผู้พ้นโทษประสบกับความยากลำบากในการเข้าทำงานเพราะจะถูกกีดกันไม่รับผู้พ้นโทษเข้าทำงานทั้งในหน่วยงานราชการและหน่วยงานเอกชน สำหรับหน่วยงานราชการได้มีกฎหมายหรือระเบียบที่กำหนดคุณสมบัติที่ห้าม ผู้พ้นโทษหรือผู้ที่มีประวัติอาชญากรรมไม่ให้ถูกเลือกปฏิบัติ สำหรับการจ้างงานหรือการรับเข้าทำงาน ซึ่งแม้ว่าตามหลักการแห่งสิทธิมนุษยชน และตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย จะมุ่งประสงค์ให้บุคคลทุกคนมีความเสมอภาคเท่าเทียมกันตามกฎหมาย แต่โดยข้อเท็จจริงผู้พ้นโทษต้องเผชิญในการเข้าทำงานอันเป็นการขัดต่อหลักการดังกล่าว ผู้ศึกษาได้เสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหามาให้ผู้พ้นโทษมีงานทำ คือ ควรมีการยกเลิกหรือแก้ไขกฎหมายหรือระเบียบใดๆ ที่มีลักษณะเป็นการเลือกปฏิบัติต่อผู้พ้นโทษในการเข้าทำงานซึ่งจะช่วยให้ผู้พ้นโทษสามารถกลับคืนเป็นพลเมืองของสังคมอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

ภูมิพงษ์ ขุนฉนวนมณี (2547) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์จำแนกประเภทของตัวแปรที่มีผลต่อการกระทำผิดซ้ำ และการบำบัดแก้ไขของเด็กและเยาวชน” ผลการศึกษาพบว่า “การกระทำผิดซ้ำ เกิดขึ้นเพราะสังคมเป็นผู้ประทับตราว่าเขามีพฤติกรรมเป็นอาชญากร เมื่อเด็กและเยาวชนออกจากสถานพินิจฯ มักจะไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม ทำให้หวนกลับไปมีพฤติกรรมเช่นเดิม นอกจากนี้ยังมีปัจจัยอีกมากมาย เช่น ครอบครัวแตกแยก ความประพฤตินในการเข้าเรียน รายได้ของเยาวชน ประวัติการเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติดในชีวิตของเด็กและเยาวชน ระดับเซาว์ปัญหา Coping Style แบบ I.A.,SSCT ด้าน Self-image บุคลิกภาพ MMPI.กลุ่ม Neurotic, ความผูกพันกับครอบครัว วิธีการเลี้ยงดูแบบส่งเสริมความประพฤติเสียหาย วิธีการเลี้ยงดูแบบทอดทิ้ง/ หย่อนยานในการดูแล การรับรู้ต่อการกระทำผิด การคบเพื่อนที่มีความประพฤติไม่เหมาะสม ความคาดหวังในอนาคตที่มีผลให้เกิดการกระทำผิดซ้ำ”

กลุ่มงานพัฒนาระบบด้านทัณฑวิทยา กรมราชทัณฑ์ (2548) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในงานราชทัณฑ์” โดยเก็บข้อมูลจากกลุ่มผู้บริหาร หัวหน้าฝ่ายเรือนจำ และกลุ่มประชาชน ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มเจ้าหน้าที่เรือนจำมีความคิดเห็นว่าการกิจบางอย่างไม่สามารถทำให้เสร็จสิ้นได้ด้วยตนเองต้องมีการประสานงานให้หน่วยงานภายนอกเข้ามาช่วยเหลือ ส่วนกลุ่มประชาชนมีทัศนคติเกี่ยวกับตัวผู้ต้องขังว่าหากได้รับการศึกษาทั้งสายสามัญและสายอาชีพจะสามารถแก้ไขผู้ต้องขังให้กลับตนเป็นคนดีได้ ส่วนใหญ่เห็นว่าผู้ต้องขังเป็นบุคคลที่

ควรแก้ไขและให้การสนับสนุน เพื่อให้สามารถกลับตัวเป็นพลเมืองดี และยินดีช่วยเหลือกิจการเรือนจำ ส่วนการปรับปรุงวิธีการและกระบวนการทำงาน ควรให้มีการประชาสัมพันธ์ในเรื่องข้อมูลผู้ต้องขังให้ผู้มาติดต่อได้ทราบรายละเอียดขั้นตอนการปฏิบัติงานและการให้บริการของเรือนจำแต่ละฝ่าย มีศูนย์ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ต้องขังในทุกเรือนจำเพื่อสามารถตรวจสอบได้ โดยมีข้อเสนอแนะให้กรมราชทัณฑ์เปิดโอกาสให้หน่วยงานภาคเอกชน องค์กร มูลนิธิต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมในงานราชทัณฑ์ และรับรู้ภารกิจของงานราชทัณฑ์ควรมีการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับภารกิจของกรมราชทัณฑ์ให้มากขึ้น

ศูนย์วิจัยและพัฒนาด้านอาชีวศึกษา กรมราชทัณฑ์ (2549) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ทัศนคติของพันธมิตรราชทัณฑ์ต่อการนำประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในงานราชทัณฑ์” ผลการศึกษาพบว่า จากการสำรวจสถิติจำนวนพันธมิตรของกรมราชทัณฑ์ทั่วประเทศมี 3,969 คน ส่วนใหญ่เข้ามาช่วยเหลือด้านการบริจาคเป็นอันดับ 1 รองลงมาคือ การพัฒนาจิตใจและการฝึกวิชาชีพ ส่วนด้านการจัดหางานมีน้อยมากเพียง ร้อยละ 6.9 ส่วนใหญ่ ทำงานร่วมกับเรือนจำมาเป็นระยะเวลา 1-5 ปีและเข้ามาช่วยเหลืองานเรือนจำ 1-2 ครั้งต่อเดือน เหตุผลที่เข้ามาเนื่องจากเรือนจำขอความช่วยเหลือ ร้อยละ 48.8 ความพร้อมในการเข้ามาช่วยเหลืองานของเรือนจำในระดับมาก และกลุ่มพันธมิตรมีความรู้สึกในแง่บวกกับการเข้ามาช่วยเหลืองานเรือนจำ โดยส่วนใหญ่ ร้อยละ 38.4 รู้สึกดีใจที่ได้ทำประโยชน์ให้ส่วนรวม ร้อยละ 66.3 ไม่พบปัญหาอุปสรรคในการทำงานร่วมกับเรือนจำ วัตถุประสงค์ในการเข้ามาช่วยเหลืองานเรือนจำ เนื่องจากต้องการให้ผู้ต้องขังกลับตนเป็นคนดี ร้อยละ 79.4 ไม่ต้องการสิ่งตอบแทนในการเข้ามาช่วยเหลืองานเรือนจำ ส่วนร้อยละ 20.6 ต้องการสิ่งตอบแทน เช่น หนังสือขอบคุณ ความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่ ฯลฯ ประชากรส่วนใหญ่เห็นว่าผู้ต้องขังส่วนใหญ่เป็นผู้ด้อยโอกาสในสังคม แต่ไม่แน่ใจว่าเมื่อพ้นโทษไปแล้วผู้ต้องขังจะกลับไปกระทำผิดซ้ำ ซึ่งมองว่าผู้ที่เคยต้องโทษจำคุกส่วนใหญ่จะไม่ได้รับการยอมรับจากสังคมเมื่อพ้นโทษ แต่ผู้ต้องขังก็ยังถือเป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคมซึ่งคนในสังคมควรมีส่วนร่วมรับผิดชอบและให้ความช่วยเหลือ และหลังจากการเข้ามาช่วยเหลืองานของเรือนจำ ทำให้ยังมีทัศนคติที่ติดกับผู้ต้องขังมากขึ้นกว่าเดิม ประชากรส่วนใหญ่เห็นด้วยว่าประชาชนส่วนใหญ่ยังไม่รู้จักและเข้าใจในงานราชทัณฑ์เป็นสิ่งที่มีความจำเป็น และควรเปิดรับการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาสังคม ซึ่งจะทำให้เป็นหน้าที่เชื่อถือศรัทธาจากประชาชน เนื่องจากการมีส่วนร่วมของชุมชนและสังคมเป็นหัวใจของความสำเร็จของหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรม ดังนั้น จึงควรมีการนำชุมชนเข้ามาช่วยเหลืองานเรือนจำ เพื่อประโยชน์ในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้ต้องขังกับชุมชน

ส่วนส่งเสริมวิชาการสังคมสงเคราะห์ สำนักสังคมสงเคราะห์ กรมราชทัณฑ์ (2550) ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง “ทัศนคติของเจ้าหน้าที่เรือนจำ/ทัณฑสถานต่อการดำเนินงานเครือข่ายสังคมสงเคราะห์ในงานราชทัณฑ์” พบว่า ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเครือข่ายสังคมสงเคราะห์ในงานราชทัณฑ์ในทุกๆด้าน ทั้งความรู้ในเชิงปฏิบัติและทฤษฎีต่างมีส่วนสำคัญในการดำเนินงานให้เกิดประสิทธิผลได้ซึ่งการดำเนินงานของเครือข่ายสังคมสงเคราะห์ในงานราชทัณฑ์นั้นจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม และกรมราชทัณฑ์ โดยที่ผลจากการดำเนินตามเครือข่ายสังคมสงเคราะห์ในงานราชทัณฑ์จะเป็นการประชาสัมพันธ์งานราชทัณฑ์ เกิดการสนับสนุนเจ้าหน้าที่และงบประมาณค่าใช้จ่าย การให้ทุนสงเคราะห์ผู้ต้องขัง การว่าจ้างทำงานสาธารณะทั้งมีผลประโยชน์และไม่มีผลประโยชน์ การจัดกิจกรรมในการดำเนินงานเตรียมความพร้อมก่อนปล่อย และการติดตามเยี่ยมบ้านผู้ต้องขัง รวมทั้งผู้ต้องขังได้รับความรู้จากวิทยากรภายนอกมาให้ความรู้ ข้อมูลต่างๆ ให้แก่ผู้ต้องขังเพื่อใช้ในการดำเนินชีวิต การจัดหางานและแนะนำอาชีพให้แก่ผู้ต้องขังได้

ศักดิ์ชัย เลิศพานิชพันธุ์ และคณะ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2551) ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง “การศึกษารูปแบบการคุ้มครองพิทักษ์สิทธิผู้ด้อยโอกาส เฉพาะกลุ่มผู้พ้นโทษ” พบว่า แนวโน้มการปฏิบัติต่อผู้พ้นโทษในปัจจุบันคำนึงถึงหลักสิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์มากขึ้น ประกอบกับมีบทบัญญัติในกฎหมายรัฐธรรมนูญรับรองสิทธิของบุคคลอย่างชัดเจน เช่น มาตรา 30 บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมายและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกันชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลเพราะเหตุแห่งความแตกต่างในเรื่อง ถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจ หรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรมหรือความคิดเห็นทางการเมืองอันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ จะกระทำมิได้ นอกจากนี้ ในทางปฏิบัติได้มีการใช้กระบวนการและวิธีการสงเคราะห์มากขึ้น ทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชน เช่น การใช้บ้านกึ่งวิธีในชุมชน การแก้ไข บำบัดฟื้นฟูระหว่างรับโทษหรือถูกคุมประพฤติ หรือถูกฝึกอบรมในกรณีที่เป็นเยาวชน การเตรียมความพร้อมผู้ต้องขังก่อนปล่อยตัวแต่ปัญหาสำคัญที่งานช่วยเหลือคุ้มครองผู้พ้นโทษจะต้องเผชิญก็คือการยอมรับของชุมชน

สำนักวิจัยและพัฒนาระบบงานราชทัณฑ์ กรมราชทัณฑ์ (ธันวาคม 2552) ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง พันธมิตรภาคประชาสังคมกับการปลดปล่อยให้ผู้ต้องขังกลับคืนสู่สังคม พบว่ามีพันธมิตรที่เป็นหน่วยงานภาคเอกชนและภาคประชาชนที่เข้ามาช่วยเหลือผู้ต้องขังในเรือนจำจำนวนใกล้เคียงกัน โดยเข้ามามีส่วนร่วมช่วยเหลือในด้านการประชาสัมพันธ์ ด้านการให้คำปรึกษาทางกฎหมาย ด้านการแพทย์และสาธารณสุขและด้านการจัดหางาน ซึ่งช่องทางที่ทำให้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมของภาคสังคมเกิดจากเรือนจำประสานขอความช่วยเหลือและสมัครใจเข้ามาช่วยเหลือเอง

โดยเหตุผลที่เข้ามาเกิดจากความต้องการช่วยเหลือผู้ที่ด้อยโอกาส ต้องการทำประโยชน์ต่อผู้อื่นและเป็นการทำบุญ เพราะทำให้รู้สึกภาคภูมิใจที่ได้ทำประโยชน์ให้สังคม และภายหลังจากได้มีโอกาสเข้ามาช่วยเหลืองานในเรือนจำ พบว่า พันธมิตรส่วนใหญ่มีความรู้สึกต่อผู้ต้องขังที่ดีขึ้นกว่าเดิม ในด้านการทำงาน พันธมิตรส่วนใหญ่เห็นว่าหากตนเองเป็นเจ้าของสถานประกอบการจะสามารถยอมรับผู้ต้องขังที่พ้นโทษเข้าทำงานในสถานประกอบการได้ อีกทั้งยังไม่เห็นด้วยว่าผู้ที่มีประวัติเคยต้องโทษจำคุกไม่สามารถสมัครเข้ารับราชการได้ สะท้อนให้เห็นว่า พันธมิตรส่วนใหญ่เป็นกลุ่มบุคคลที่ยอมรับและให้โอกาสแก่ผู้ต้องขังที่ทำความผิดเพื่อพิสูจน์ตัวเองหลังจากได้รับโทษตามกฎหมายแล้ว นอกจากนี้ยังพบว่า พันธมิตรกว่าครึ่งหนึ่งเชื่อมั่นต่อกระบวนการแก้ไขผู้ต้องขังของกรมราชทัณฑ์ ในระดับปานกลาง รองลงมา เชื่อมั่นมาก และเห็นด้วยว่าการนำเครือข่ายภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมกับการช่วยเหลือผู้ต้องขัง แสดงว่าเห็นด้วยอย่างยิ่งกับการนำชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมช่วยเหลือผู้ต้องขังในด้านกระบวนการแก้ไขผู้ต้องขังที่กระทำผิด แสดงให้เห็นถึงทัศนคติของพันธมิตรต่อผู้ต้องขังในภาพรวมอยู่ในระดับเห็นด้วย คือส่วนใหญ่มีทัศนคติในเชิงบวกกับผู้ต้องขังเนื่องจากเห็นว่า ผู้ต้องขังมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เหมือนประชาชนทั่วไป การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในเรือนจำควรเน้นการแก้ไขมากกว่าการควบคุม และเห็นด้วยกับการช่วยเหลือผู้ต้องขังช่วงเตรียมความพร้อมก่อนปล่อย ทั้งในด้านการนำชุมชนเข้ามาในช่วงเตรียมความพร้อมก่อนปล่อย เช่น การเป็นวิทยากรพิเศษ การสอนอาชีพของชุมชนท้องถิ่น เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้ต้องขังกับชุมชน การจัดตั้งอาสาสมัครราชทัณฑ์เพื่อเข้ามาเป็นที่ปรึกษาให้คำปรึกษาแนะนำและช่วยเหลือผู้ต้องขังระหว่างอยู่ในเรือนจำและหลังพ้นโทษ ส่วนทัศนคติต่อการช่วยเหลือผู้พ้นโทษพบว่าเป็นด้วยอย่างยิ่งกับการช่วยเหลือผู้พ้นโทษ โดยให้ประชาสัมพันธ์ขอความร่วมมือไปยังหน่วยงานต่างๆ เพื่อให้เข้ามาช่วยเหลือมากขึ้น และรัฐบาลควรจัดให้มีศูนย์ช่วยเหลือผู้พ้นโทษเพื่อดูแลและจัดบริการที่เป็นประโยชน์

เสาวคนธ์ เกษภูริรักษ์ และคณะสำนักสังคมสงเคราะห์ กรมราชทัณฑ์ (2552) ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง การปรับตัวผู้ต้องขังภายหลังปล่อยตัวจากเรือนจำ พบว่า ความคิดเห็นของผู้ต้องขังที่ได้รับการปล่อยตัวที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการปรับตัวของผู้ต้องขังภายหลังปล่อยตัวจากเรือนจำ ส่วนใหญ่มีระดับการปรับตัวอยู่ในระดับมาก ยกเว้นในประเด็นเกี่ยวกับความมีฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวที่มีระดับการปรับตัวอยู่ในระดับปานกลาง และประเด็นเกี่ยวกับการได้รับสวัสดิการสังคม หรือความช่วยเหลือจากองค์การบริหารส่วนตำบล/เทศบาล ที่มีระดับการปรับตัวอยู่ในระดับน้อย เช่นเดียวกับความคิดเห็นของญาติที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการปรับตัวของผู้ต้องขังภายหลังปล่อยตัวจากเรือนจำ ส่วนใหญ่มีระดับการปรับตัวอยู่ในระดับมาก ยกเว้นในประเด็นเกี่ยวกับความมีฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว และการได้รับสวัสดิการสังคมหรือความช่วยเหลือจากองค์การบริหารส่วนตำบล/เทศบาล ที่มีระดับการปรับตัวอยู่

ในระดับน้อย ซึ่งแตกต่างกับความคิดเห็นของภาคสังคมที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการปรับตัวของผู้ต้องขังภายหลังปล่อยตัวจากเรือนจำ ส่วนใหญ่มีระดับการปรับตัวอยู่ในระดับปานกลาง ยกเว้นในประเด็นเกี่ยวกับความกระตือรือร้นในการค้นรับของครอบครัว ที่มีระดับการปรับตัวอยู่ในระดับมาก

สรุป ผู้ต้องขังที่ได้รับการปล่อยตัว ส่วนใหญ่สามารถปรับตัวอยู่ร่วมกับสังคมได้ในระดับมาก โดยมีปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการปรับตัวได้ก็คือ การมีสุขภาพร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง การนำความรู้ไปใช้ประกอบอาชีพ การมีครอบครัวอบอุ่น ครอบครัวไม่ทอดทิ้ง การได้รับการยอมรับจากครอบครัว สังคมและในส่วนที่เป็นอุปสรรคในการปรับตัวคือสถานภาพทางเศรษฐกิจ ที่มีรายได้ไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่ายสำหรับเลี้ยงตนเองและครอบครัว การมีสุขภาพร่างกายที่มีโรคประจำตัว และมีปัญหาว่างงานไม่มีใครคบหาสมาคม ไม่กล้าคบหากับใคร มีปัญหาไม่รู้จะปรึกษาใคร ซึ่งมีแนวทางการแก้ไขปัญหาการปรับตัวของผู้ต้องขังภายหลังปล่อยตัว คือควรเริ่มต้นที่ตัวผู้ต้องขังต้องให้ความร่วมมือในการยินยอมเปิดเผยตนเองการให้ที่อยู่ที่ถูกต้อง การร่วมมือในการอบรมฝึกวิชาชีพในเรือนจำ เพื่อจะได้มีวิชาชีพติดตัว และภายหลังปล่อยตัวควรเข้าร่วมกิจกรรมที่ชุมชน สังคมจัดขึ้น ในส่วนของญาติ ควรให้การยอมรับ ให้กำลังใจ ให้โอกาสเตรียมที่พักอาศัย และอาชีพภายหลังปล่อย และหน่วยงานภาคสังคมควรจัดเจ้าหน้าที่ให้บริการสวัสดิการสังคมแก่ผู้ต้องขังที่ได้รับการปล่อยตัว และครอบครัวเพื่อสะดวกในการเข้าถึงบริการและเน้นให้ความช่วยเหลือเรื่องเงินทุนฝึกวิชาชีพและการหางานทำ ซึ่งจะเป็นการให้ความช่วยเหลือที่ตรงกับความต้องการ

กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

